

Opponensi értékelés

Laczkó Tibor

Aspects of Hungarian Syntax from a Lexicalist Perspective

című

akadémiai doktori értekezéséről (Debrecen 2016)

1. Habitusvizsgálat

Laczkó Tibor az elmúlt három évtizedben két nyelvtudományi területen is olyan alapvető szerepet játszott, hogy megalapozta az akadémiai doktori fokozat elnyerését.

Az egyik terület a magyar nyelv generatív nyelvészeti leírása, amelynek kiváló példája az 1995-ös könyve. A pályázó a kanonizáltnak tekinthető megközelítést rögzítő *Strukturális magyar nyelvtan* több kötetében is jegyez szerzőként vagy jeles szerzők társszerzőjeként fejezeteket, mint az alábbi lista szemlélteti:

- Laczkó, Tibor. 1995. *The Syntax of Hungarian. Noun Phrases*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Laczkó, Tibor. 2000a. Az ige argumentumszerkezetét megőrző főnévképzés. In *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, ed. Ferenc Kiefer, 293–407. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Laczkó, Tibor. 2000b. Zárójelezési paradoxonok. In *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, ed. Ferenc Kiefer, 619–651. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Laczkó, Tibor. 2000c. A melléknévi és határozói igenévképzők. In *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, ed. Ferenc Kiefer, 409–452. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szabolcsi Anna & Tibor Laczkó. 1992. A főnévi csoport szerkezete. In *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*, ed. Ferenc Kiefer, 179–298. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Másik működési területe a Lexikai Funkcionális Grammatika nevű nem-transzformációs generatív grammatikai iskola, amelynek konferenciáin állandó résztvevő, illetve meghatározó kiadványaiban állandó szerző, aki immár kollégáit (pl. Rákosi Györgyöt, Szűcs Pétert) is bevonta az Iskola tevékenységébe. Nagyon jónak tartom, hogy a generatív grammatika Chomsky-

féle főirányzatán kívül a nemzetközileg jelentős LFG is Laczkó Tibornak köszönhetően aktív, sokoldalú, világszínvonalú képviselővel rendelkezik a magyar nyelvtudományi szakirodalomban – aki ugyanakkor folyamatos szakmai kapcsolatban áll a Chomsky-féle főirányzat képviselőivel, megtermékenyítve mindkét oldal munkásságát. Nagyszerű döntés, hogy az akadémiai doktori értekezését is ez utóbbinak szentelte, illetve egy még általánosabb célnak: a Magyarországon művelt formális szintaktikai kutatások talaján kíván korszerű LFG-modellt építeni a magyar mondat bal perifériája számára.

Forst, Martin; King, Tracy Holloway & Laczkó, Tibor. 2010. Particle verbs in computational LFGs: Issues from English, German, and Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG10 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 228-248.

Laczkó, Tibor. 2015. On negative particles and negative polarity in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG15 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 166-186.

Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2011. On particularly predicative particles in Hungarian. In: Butt, Miriam & King, Tracy Holloway. eds. *Proceedings of the LFG11 Conference*. Stanford, CA: CSLI Publications, 299-319.

Laczkó, Tibor & Rákosi, György. 2013. Remarks on a novel LFG approach to spatial particle verb constructions in Hungarian. In: Brandtler, Johan; Molnár, Valéria & Platzak, Christer. eds. *Approaches to Hungarian. Volume 13: Papers from the 2011 Lund Conference*. Amsterdam: John Benjamins, 149-177.

2. Formális szintaktikai kutatások Magyarországon / a magyar mondszerkezetre vonatkozóan

Laczkó Tibor értekezésének első két fejezete – a Lexikai Funkcionális Grammatika aktuális változatának némi történeti perspektíva előterében való bemutatásán túl – a magyar mondszerkezet mindenféle formális szintaktikai leírási kísérletéről soha nem látott gazdagságú és alaposságú áttekintést nyújt.

Az áttekintés eredménye nyilván nem lehet az, hogy "igazságot tegyünk", melyik iskola nyelvreírási eszköztára a leghatékonyabb, vagy melyik iskola ragadja meg legjobban az anyanyelvi beszélő működését. Ezek a viták évtizedeken át nem dőlnek el, és csak egy távolabbi jövőből visszapillantva derül ki, hogy melyik iskola sorvad el követők hiányában, és melyik terebélyesedik ki. A nyomok és transzformációk kiküszöbölése például kipróbálásra érdemes cél, üdvös eredmény a szintaktikai fastruktúrák mennyiségi redukciója, az exocentrikus kategóriacímke-rendszer azonban időnként olyan különös részfákat produkál, amelyek számomra igen súlyos árnak hatnak. Mivel egy akadémiai doktori értekezés megvitatása az adott

tudományterület számára éppen az a fórum, ahol a "hogyan tovább?" végső kérdéseit feszegetjük, a GASG képviselőjében amellet érvelek, hogy a konstituensstruktúra egyszerűsítésének útján a legvilágosabban definiálható állomás a végső redukció állomása: ahol a legkisebb jelentéshordozó hangtani egységek között a prozódiai viszonyrendszeren kívül a szó- és mondat szintű sorrendet és szomszédosságot vesszük figyelembe – és semmi mást. A Laczkó számára alapvető vetélkedés ebben a felfogásban nem egy szintaktikai pozícióért folytatott harc, hanem elvontabb szinten pusztán az ígetővel való (egy prozódiai egységen belüli) balszomszédosságért vetekednek:

az ígекötő (vagy más, erre kijelölt "aspektualizáló" argumentum),

az azonosító–kirekesztő referenciális tartalommal bíró elem,

egyfajta VP-fókusz kitüntetett eleme,

a *ne(m)* szócska, illetve

a "negatív fókusz".

A GASG elvontabb nézőpontjából nem meglepő, hogy azok a szintaktikai elméletek, amelyeknek döntést kell hozniuk abban a kérdésben, hogy az imént felsorolt nyelvi egységek ugyanazért a szintaktikai pozícióért vetélkednek-e, vagy sem, saját iskolájukon belül sem tudnak megnyugtató konszenzusra jutni, mint azt Laczkó fejezetről fejezetre haladva újra és újra áttekinti. A kérdés nem dönthető el, mert nem léteznek pszichológia realitásként a frázisstruktúra-nyelvtanokban feltételezett ágrajzi pozíciók – csupán sikeresen megvalósított vagy elnyomott recesszív szomszédossági követelmények vannak, különböző prozódiai egységeken belül – amelyek LFG-n belüli figyelembe vétele, amit az értekezés 4. fejezete Mycock munkásságának továbbfejlesztése alapján lehetségesnek mutat, hallatlanul izgalmas kutatási irány.

A vetélkedő formális szintaktikai iskolák aprólékos áttekintésének az a legfontosabb hozadéka, hogy a szerző képes egy olyan absztrakt nézőpontra emelkedni, ahonnan nyelvtanleírás problémákra adható ötletek búvópatakjait tudja követni, formális keretről formális keretre vándorolva, a változó formában felismerve a lényegileg azonos, a forma hatására finoman mégis módosuló "szubsztanciát", vagy éppen a radikális különbséget. Ez az az "emelkedettség", amelynek elérése önmagában is igazolja, hogy a szerző elérte (persze tudjuk, rég elérte) az akadémiai doktori tudásszintet, széles látókörűséget, lényeglátást, bölcsességet.

Hiánypótló egy ilyen mű, ahol vetélkedő szintaktikai iskolák ötletei helyeztetnek górcső alá! Pedig van mit tanulniuk egymástól a gyakran csak az azonos keretben megfogalmazott eredményekre odafigyelő kutatóknak. Igen tanulságos például a hangalak nélküli grammatikai egységek alkalmazásának /kiküszöbölésének a kérdése. Laczkó éles szemmel veszi észre, hogy a GASG-ben például nem világos, hogy a fókusz mint hangalakkal nem rendelkező (bár a hatókörébe vont egységek hangalakját meghatározó) elemként definiálandó-e, vagy sikerül megőrizni a hangalak nélküli grammatikai egységektől való legszigorúbb tartózkodás elvét. Nyilván ez utóbbi az üdvös megoldás, és az HPSG fókusz-felfogása, valamint a Grohmann-féle Ω -tartomány (és a Büring kínálta diskurzusperspektíva) sugall is ötletet arra, hogy a fókuszt hogyan elemezze a GASG anélkül, hogy hangalak nélküli grammatikai egységek alkalmazására "fanyalodna". A megoldás tehát: egy argumentumhelyhez eleve hozzátartozik – rengeteg egyéb pragmaszemantikai információn kívül (például agentivitás, élőség, telicitáskifejezés, előtérbe állítottság) – a referencialitás kettős kifejezése. Ez utóbbin azt értjük, hogy nemcsak a szóban forgó kifejezés által megnevezett szereplőket kell figyelembe venni, hanem azok diskurzusbeli alternatíváit is, illetve a "megnevezettek" és a "megnevezettek+alternatívák" halmazpár relációját. Amennyiben egy argumentumhelyhez olyan "azonosító–kirekesztő" referenciális/pragmaszemantikai tartalmat rendel a beszélő, miszerint a megnevezettekre igaz, az alternatívákra viszont egyöntetűen hamis az állítás, akkor az adott argumentumhely megtestesüléséért felelős grammatikai elemnek (elsődlegesen egy megfelelő raggal ellátott főnévnek) egy optimalitáselméletileg erős követelmény kielégítéseképpen balszomszédosnak kell lenni az igetővel (mely kiírtott hangsúlyú prozódiai zóna nyitánya kell, hogy legyen), még ha más követelmény az adott elemet az igető jobb oldalára helyezné is, illetve más elem törekedne az igető balszomszédi helyére.

Mindezzel azért hozakodtam elő, mert az akadémiai doktori értekezés kiváló 4. fejezete is hasonló szellemben, ugyanakkor nyilván az elemzési keretül választott LFG technikai apparátusának messzemenően megfelelő módon jár el a fókusz-problémakör kezelése során.

3. A szintaktikai jelenségek pragmaszemantikai háttere

Az akadémiai doktori értekezésnek egyetlen olyan területe van, ahol hiányosnak vagy egyes pontokon vitathatónak ítélem a tárgyalást: ez pedig a szintaktikai jelenségek pragmaszemantikai hátterének a feltárása.

A topik–predikátum vonal bal perifériájának a megragadását ítélem problematikusnak. A 249. oldalon az alábbi mondatról a szerző tévesen állítja, hogy az alany inverz hatókörrel értelmezendő:

/Péter \Annát dicsérte.

Ehelyett a kettős referencialitás talaján hasonlíthatjuk össze a megnevezett Pétert szóba jövő alternatíváival, akik közül legalább egy valakire nem igaz az, hogy éppen Annát dicsérte. Inverz hatóköri relációról akkor beszélhetnénk, ha az alany a *mindkét fiú* kifejezés lenne a jellegzetes emelkedő–eső prozódiai mintázattal. A szerző egyébként az akadémiai doktori értekezés teljes példaállományában nem említ olyan esetet, amikor egy univerzális kvantor úgy kerül nem fókuszos helyzetbe, hogy nem is kontrasztív az értelmezése. Az alábbi (a) példában említünk ilyen "sima topikként funkcionáló" *mind*-kvantort és *is*-kvantort (vö. Fig. 38 a 291–292-en oldalon), egyből összevetve fókuszként funkcionáló *mind*-kvantorral és *is*-kvantorral:

(a) Köszönöm érdeklődő kérdésedet! Úgy jellemezném a barátaimat, hogy Anti imádja a teniszt, Béci szeret sakkozni és madzsongozni, *Csaba is* szeret madzsongozni, Anti és Csaba lelkes skandinávjazz-rajongó, Béci és Csaba gyakran sörözik, és *mindhárom barátom* odavan Scarlett Johanssonért.

(b) Azt gondolod, hogy csak Béci szeret madzsongozni, és csak Anti van oda Scarlett Johanssonért?! **Csaba is** szeret madzsongozni, és **mindhárom barátom** odavan Scarlettért!

A párlistas kérdéstípus elemzése igényelne még pragmaszemantikai kitekintést. É. Kiss klasszikus 1992-es megoldása a *Strukturális magyar nyelvtan*-ban rendkívül meggyőző: a nem utolsó kérdő kifejezések nem fókusz értelmezésűek,

hanem univerzális kvantorok. Miközben Laczkó Tibor lényegében e megoldást követi, elmulasztja Surányi futólag említett pragmaszemantikai ellenérveit görcső alá venni.

Említést érdemel még, hogy a látszólag kontrasztív topikba kerülő és látszólag inverz hatókörrel bíró univerzális kvantorkifejezés mindig értelmezhető egy propozíciós összetevő maradványaként egy MP-megközelítésben – ezt vetettük fel egy Farkas Judittal közös előadásban az idei szegedi pragmaszemantikai konferencián. A */Mindkét fiú \Annát dicsérte* mondattípusban tehát nem az alany foglal helyet a kontrasztív topikban, hanem egy ilyen jellegű propozíciószerű összetevő: ami azt a kivételes dicsőséget illeti, hogy valakit mindkét fiú dicsért – nos, e kivételes dicsőségben kizárólag Anna részesült, azaz *\csak Annát dicsérte \mindkét fiú*.

Mindezzel nem az értekezés szerzőjének érdemeit kívánom kétségbe vonni, csupán megpróbáltam rámutatni néhány olyan pontra, ahol a szintaktikai jelenségek pragmaszemantikai hátterének (még) gondosabb elemzése hozhat majd (bármilyen keretben is alkot valaki) átfogó megoldást a legmakacsabb problémákra.

4. Sajtóhibák

A következő oldalakon vettem észre kisebb tévesztéseket: 119., 135., 139., 144., 162., 172., 182., 188., 208., 372. Ezek (bővített) listáját örömet átnyújtom a szerzőnek, amennyiben az értekezés kiadásra kerül – amit egyébként nagyon ajánlok egy olyan formában, ami a rengeteg kommentár helyett olvasmányosabb formába rendezve mutatja be a szerző áradó gondolatait. A fenti számsor egyébként azt mutatja, hogy rendkívül csekély a tévesztések/sajtóhibák vagy más formai problémák száma.

5. Záró megjegyzések

Laczkó Tibor meggyőzően érvel amellett, hogy a MP-hoz, és különösen annak kartografikus változatához képest erősen és koncepciózusan redukált szintaktikai szerkezetekkel operáló LFG-keretben a magyar mondat bal perifériájáról a fent már említett klasszikus É. Kiss-modell (1992) "korszerűen" adaptált változatát kell alapul venni. Örömmel olvasom, hogy a szerző is például

e korai modell negáció-elemzéseit tartja a legkiválóbbaknak, hiába váltotta fel e megközelítést egy kartografikus negáció-elmélet. Az ígért LFG-modell meg is született a gondos előkészületekre alapozva, ami alapján szerzője minden kétséget kizáróan megérdemli a DSc fokozatot.

Balatonföldváron, 2017. július 17-én

Alberti Gábor DSc
a nyelvtudomány doktora

kkkkkkkkkkkkkkkkkk

